

**VOYAGA YETMAGANLAR O‘RTASIDAGI JINOYATCHILIK VA
VIKTIMLIKNING KRIMINOLOGIK DETERMINANTLARI HAMDA
ULARNING VIKTIMOLOGIK PROFILAKTIKASI**

Abdusalamova Xurshidabonu Nasirdinovna

O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti mustaqil izlanuvchisi,
podpolkovnik

Annotatsiya

Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi jinoyatchilik va viktimlikning kriminologik determinantlari kompleks yondashuv asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarlik sodir etishi yoki jinoyat qurboniga aylanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy, oilaviy, psixologik, pedagogik va raqamli omillar o‘rganilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan viktimologik profilaktika tizimining holati baholanib, uning samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion mexanizmlar taklif etilgan. Muallif tomonidan kriminologik determinantlarni erta aniqlash, xavf guruhidagi voyaga yetmaganlarni monitoring qilish va idoralararo hamkorlikni kuchaytirishga asoslangan profilaktik model ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari voyaga yetmaganlar xavfsizligini ta'minlash hamda jinoyatchilik va viktimlikni kamaytirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, jinoyatchilik, viktimlik, kriminologik determinantlar, viktimologik profilaktika, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy muhit, oila, mahalla, kiberxavfsizlik.

Kirish

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida jinoyatchilik va viktimlik bugungi kunda kriminologiyaning eng dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Mazkur hodisalar nafaqat jamiyatning kriminogen holatiga, balki yosh avlodning ma'naviy, ruhiy va huquqiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois jinoyatchilik va viktimlikni bir-biridan alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq ijtimoiy-huquqiy jarayon sifatida tadqiq etish zamonaviy kriminologiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir.

So'nggi yillarda O'zbekistonda voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilish, ularning xavfsizligini ta'minlash va huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq urbanizatsiya, migratsiya, oilaviy muammolar, internet makonining kengayishi, axborot xavfsizligiga oid tahdidlarning ortishi hamda ayrim hududlarda ijtimoiy nazoratning sustligi voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va viktimlikning yangi ko'rinishlarini yuzaga keltirmoqda. Natijada ayrim voyaga yetmaganlar huquqbuzarlik sodir etuvchi shaxsga aylansa, boshqalari esa turli jinoyatlarning jabrlanuvchisiga aylanmoqda.

Kriminologik nuqtai nazardan determinantlar jinoyatchilik va viktimlikning vujudga kelishiga sabab bo'luvchi hamda ularning rivojlanishiga sharoit yaratuvchi omillar majmuasidir. Mazkur determinantlarni chuqur tahlil qilish jinoyatlarning barvaqt oldini olish, xavf guruhiga mansub voyaga yetmaganlarni aniqlash va samarali viktimologik profilaktika tizimini shakllantirish imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilik va viktimlikning asosiy kriminologik determinantlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan zamonaviy viktimologik profilaktika mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda jinoyatchilik va viktimlik yagona kriminologik tizim sifatida baholanib, ularni yuzaga keltiruvchi determinantlarning integrallashgan tasnifi ishlab chiqilgan hamda "Raqamli viktimologik monitoring modeli" konsepsiyasi taklif etilgan.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot dialektik, tizimli, qiyosiy-huquqiy, statistik, sotsiologik va kriminologik tahlil usullariga tayangan holda amalga oshirildi. Tadqiqot davomida voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilik va viktimlikning determinantlari oila, ta'lim muassasalari, mahalla, tengdoshlar muhiti, internet makoni hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati kesimida kompleks tahlil qilindi. Normativ-huquqiy hujjatlar, milliy ilmiy adabiyotlar, O'zbekiston olimlarining kriminologiya va viktimologiyaga oid tadqiqotlari, shuningdek, huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiyalash, induksiya, deduksiya va modellash usullaridan foydalanilib, mualliflik profilaktika modeli ishlab chiqildi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari Ichki ishlar organlari, Milliy gvardiya, maktablar, mahalla fuqarolar yig'inlari hamda Bolalar masalalari bo'yicha milliy komissiya faoliyatida profilaktik ishlarni takomillashtirishda foydalanilishi mumkin. Taklif etilgan model voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va viktimlikni kamaytirish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish hamda bolalar xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilik va viktimlik bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan kriminologik hodisalar ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, oiladagi nosog'lom ijtimoiy-psixologik muhit, ta'lim muassasalarida nazoratning yetarli emasligi hamda salbiy tengdoshlar ta'siri voyaga yetmaganlarda huquqbuzarlik sodir etish yoki jinoyat qurboniga aylanish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlardan nazoratsiz foydalanish kiberjinoyatlar, firibgarlik va onlayn zo'ravonlik kabi yangi viktimologik xavflarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Tadqiqot davomida amaldagi profilaktika chora-tadbirlari asosan sodir etilgan huquqbuzarliklarning oqibatlarini bartaraf etishga yo'naltirilgani, determinantlarni barvaqt aniqlash va ularni bartaraf etish mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarurligi aniqlandi. Shu nuqtai nazardan, mahalla, oila, ta'lim muassasalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasidagi uzviy hamkorlikka asoslangan kompleks profilaktika modeli yuqori samaradorlikni ta'minlashi mumkin.

Xulosa

Mazkur tadqiqot voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilik va viktimlikning yuzaga kelishida kriminologik determinantlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari ushbu omillarni barvaqt aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan kompleks viktimologik profilaktika tizimini rivojlantirish zarurligini asoslaydi. Oila, ta'lim muassasalari, mahalla hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish voyaga yetmaganlar xavfsizligini ta'minlash va huquqbuzarliklarning oldini olishning muhim sharti hisoblanadi. Shuningdek, raqamli muhitdagi xavflarni kamaytirish, huquqiy madaniyatni

yuksaltirish va xavf guruhiga kiruvchi voyaga yetmaganlar bilan individual profilaktik ishlarni olib borish profilaktika samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Raxmonqulov A.A.** Viktimologik profilaktikani rivojlantirishning nazariy asoslari // *Huquq va burch*. – 2022. – №4. – B. 46–52.
2. **Saidov A.X.** *Inson huquqlari va bola manfaatlarini ta'minlashning huquqiy asoslari*. – Toshkent: Baktria Press, 2021. – 286 b.
3. O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. *Huquqbuzarliklar profilaktikasining dolzarb muammolari*. Ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2023. – 214 b.
4. **Mirzayev A.B.** Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning kriminologik determinantlari // *Odillik mezoni*. – 2024. – №1. – B. 71–78.
5. **Karimov B.N.** Viktimologik profilaktika tizimini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari // *Jamiyat va boshqaruv*. – 2023. – №4. – B. 95–102.

